

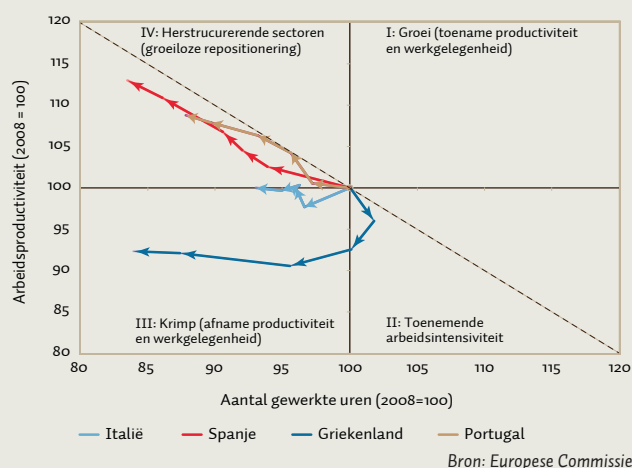
Structurele hervormingen zuidelijke EU-lidstaten

INTERNATIONAAL

De afgelopen jaren hebben Griekenland, Italië, Portugal en Spanje grote budgettaire inspanningen geleverd om de houdbaarheid van overheidsfinanciën en financiële stabiliteit op korte termijn te waarborgen. Ook is in deze lidstaten een aantal structurele hervormingen doorgevoerd om de groei van de arbeidsproductiviteit te stimuleren. Arbeidsproductiviteit is een eenvoudige maatstaf om concurrentiekracht inzichtelijk te maken. De figuur schetst de jaarlijkse ontwikkeling van werkgelegenheid (aantal gewerkte uren) en arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde per gewerkt uur) in deze vier lidstaten over de periode 2008–2013. Doordat de som van arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid een indicator is van toegevoegde waarde kan de diagonale stippellijn worden gelezen als een proxy van economische groei ten opzichte van het pre-crisis-niveau. Boven de lijn is er sprake van groei; onder de lijn van krimp. De figuur laat zien dat de lidstaten als vanaf 2008 in economisch zwaar weer verkeren. Er zijn echter ook duidelijke verschillen zichtbaar. In Portugal en Spanje zijn de afgelopen jaren vergaande arbeidsmarktflexibilisering doorgevoerd, zoals de hervorming van de ontslagbescherming en decentralisatie van cao's. Dit heeft bijgedragen aan een sterke toename van de arbeidsproductiviteit. In combinatie met de afname van het aantal gewerkte uren kan dit worden geïnterpreteerd als een teken van economische aanpassing en herstructurering – waarbij de afname in werkgelegenheid wordt veroorzaakt door een uittrekking van improductieve bedrijven. Griekenland is het zwaarst getroffen door de recessie; zowel de arbeidsproductiviteit als de werkgelegenheid is fors afgenomen. De situatie in Italië wordt gekenmerkt door stagnatie: de werkloosheid is weliswaar het minst

toegenomen van de vier landen, maar er heeft geen herstructureringsproces plaatsgevonden en de productiviteit is amper toegenomen. Italië heeft hierdoor weinig aan concurrentiekracht gewonnen. Als gevolg hiervan is de verwachting dat de werkgelegenheid en groei op middellange termijn ook minder zullen toenemen, wat wordt onderschreven door de recente IMF-prognose voor 2014. ■ **TOEP VAN DIJK** (MINISTERIE VAN FINANCIËN)

Werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit, 2008–2013

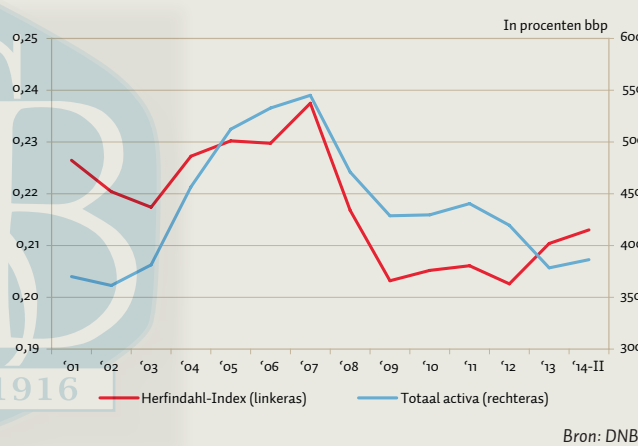
Concentratie Nederlands bankwezen neemt weer toe

MONETAIR

Het Nederlandse bankwezen is de afgelopen jaren gekrompen. Zo daalde het aantal banken sinds medio 2008 van 92 tot 86, terwijl het balanstotaal afnam van ruim boven de 3300 miljard euro naar 2500 miljard euro medio 2014. Dit leidde er ook toe dat de gemiddelde omvang van Nederlandse banken met bijna een kwart is afgenomen tot onder de 30 miljard euro. Sinds 2008 is het geconsolideerde balanstotaal van het Nederlandse bankwezen ten opzichte van het bbp met bijna één derde verminderd naar ongeveer 400 procent van het bbp, en daarmee terug op het niveau van begin deze eeuw (figuur). De afname sinds 2008 is vooral het gevolg van het afstoten van buitenlandse bedrijfsonderdelen. Het buitenlandbedrijf van ABN Amro is na de opsplitsing bijna geheel in buitenlandse handen gekomen; Fortis is verdwenen. Andere banken hebben buitenlandse dochters verkocht, onder andere in verband met crisismaatregelen en de voorwaarden van de Europese Commissie voor het ontvangen van staatsteun. Tussen 2008 en 2012 is de concentratie binnen het Nederlandse bankwezen afgenomen. Dit hangt samen met crisis-gerelateerde zaken als afstoting van bedrijfsonderdelen en toename van de balansomvang van banken buiten de monetaire unie, die via een vestiging daarbinnen geld bij de ECB aanhielden. Vanaf 2013 is er weer sprake van een stijging van de concentratie, zoals wordt weergegeven door de Herfindahl-index (figuur). Dit wordt vooral veroorzaakt door een vermindering van balansomvang van Britse banken actief in Nederland, en recent door enige balansstijging van grote banken. De Nederlandse bankensector is één van de meest geconcentreerde in de Europese Unie. Het bankwezen in ons land wordt steeds sterker

gedomineerd door Nederlandse spelers. Sinds 2008 is het aandeel van buitenlandse banken afgenomen van 12 naar 7 procent van het geconsolideerd balanstotaal. Het aantal buitenlandse dochters vanuit de Europese Unie is in de afgelopen jaren min of meer stabiel gebleven rond de 10. Het aantal branches vanuit de Europese Unie neemt geleidelijk toe, maar de balansomvang hiervan neemt juist af. Het aantal banken afkomstig van buiten de EU is vrijwel stabiel. Dit geldt zowel voor het aantal dochterbanken (13-15), als branches (5). ■ **MARJO DE JONG EN PIETER STAM** (DNB)

Concentratie Nederlandse bankactiva

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

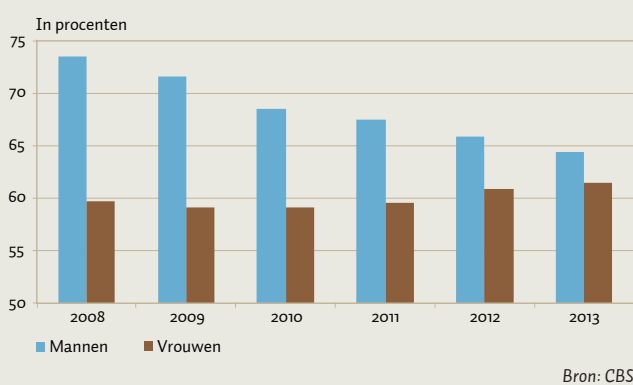
Arbeidsdeelname alleenstaande mannen en vrouwen

ARBEIDSMARKT

De afgelopen vijf jaar kromp de werkzame beroepsbevolking met ruim 200.000 personen. Er zijn vooral minder mensen met een partner en ook minder thuiswonende kinderen aan het werk. Daarentegen groeide het aantal alleenstaande vrouwen met betaald werk voor ten minste twaalf uur per week. Het aantal werkende alleenstaande mannen was in 2013 vrijwel even groot als in 2008. De groei van het aantal werkzame vrouwen zonder partner hangt samen met demografische ontwikkelingen. Het totale aantal alleenstaanden in de

potentiële beroepsbevolking stijgt namelijk ook. Meer relaties eindigen in een scheiding en het is steeds gebruikelijker dat jongeren eerst een tijd alleen wonen. Daarnaast speelt bij vrouwen de toegenomen arbeidsdeelname een rol, zoals de figuur laat zien. Zo nam de netto-arbeidsdeelname van alleenstaande vrouwen in de periode 2008–2013 toe van 59,7 procent naar 61,4 procent. Ook bij vrouwen met een partner was de arbeidsdeelname in 2013 hoger dan in 2008. Daarentegen daalde de arbeidsdeelname bij alleenstaande moeders. Het verschil in arbeidsdeelname tussen alleenstaande mannen en alleenstaande vrouwen is in de afgelopen vijf jaar een stuk kleiner geworden. Bij alleenstaande mannen liep de arbeidsdeelname namelijk sterk terug: van 73,5 procent in 2008 naar 64,4 procent in 2013. De ongunstigere arbeidsmarktpositie van alleenstaande mannen ten opzichte van alleenstaande vrouwen blijkt ook op andere punten. Mannen zonder partner zijn vaker werkloos of economisch inactief. Bovendien steeg het werkloosheidspercentage onder alleenstaande mannen in de periode 2008–2013 relatief sterk: van 6,4 naar 14,4 procent. Onder alleenstaande vrouwen nam de werkloosheid toe van 5,5 naar 8,2 procent. De sterkere toename van de werkloosheid onder mannen komt doordat zij vaker dan vrouwen werken in conjunctuurgevoelige sectoren, zoals de bouw en de industrie. ■ **MARJOLEIN KORVORST** (CBS)

Netto arbeidsdeelname van alleenstaanden naar geslacht, 15-64 jaar

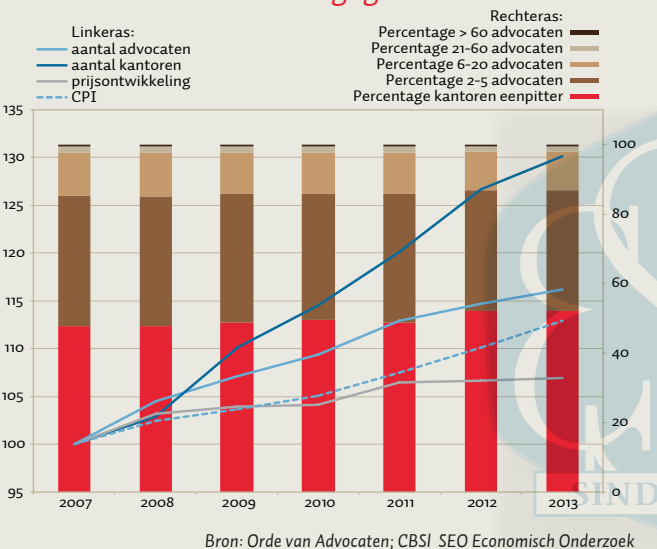
Advocatuur in crisistijd

ECONOMIE EN SAMENLEVING

De Amsterdamse Orde van Advocaten gaf recentelijk aan dat advocatenkantoren het moeilijk hebben. De situatie in Amsterdam is relevant voor de stand van de Nederlandse advocatuur, omdat een groot aandeel van de kantoren en advocaten in de hoofdstad is gevestigd. Al eerder verschenen berichten over het negatieve effect van

overheidsbezuinigingen en concurrentie van andere juridische dienstverleners, zoals rechtsbijstandsverzekeraars, op de positie van de advocatuur. Hoe heeft de advocatuur de crisis doorstaan? Ten eerste is in de balkjes in de figuur zichtbaar dat er sprake is van schaalverkleining. De gemiddelde kantooromvang is sinds 2007 gedaald van 4 naar 3,5 advocaten. Was in 2007 het percentage eenpitters nog 48 procent, eind 2013 is dat 52 procent. Tegelijk is het aantal kantoren met meer dan 20 advocaten in dienst afgenomen – 28 procent in 2013 tegen 31 procent in 2007. De lijnen in de figuur kunnen worden afgelezen op de linker- en rechteras, waarbij de ontwikkeling steeds ten opzichte van 2007 is geschetst. Het aantal kantoren en advocaten blijft stijgen. Tussen 2007 en 2013 nam het aantal kantoren toe met ruim 30 procent, en het aantal advocaten met 16 procent. Dat is een andere manier om de hierboven genoemde schaalverkleining te tonen. De onderste twee lijnen geven de ontwikkeling van de tarieven en de inflatie. De tarieven stijgen nog steeds; aanvankelijk stegen die sneller dan de inflatie, maar sinds 2009 is er sprake van een reële tariefdaling. Overigens gelden deze CBS-cijfers voor rechtskundige diensten, wat breder is dan alleen de advocatuur en die bijvoorbeeld ook rechtskundige adviesbureaus, notariskantoren en deurwaarderskantoren bevatten. Uit een andere CBS-dataset die wel louter voor de advocatuur geldt, maar die slechts tot 2011 loopt, is te zien dat de tarieven in de advocatuur zich vrijwel parallel aan de tarieven voor rechtskundige diensten ontwikkelen. Kortom, de crisis, bezuinigingen en concurrentie leiden tot tariefdruk, maar vooralsnog niet tot een daling van het aantal advocaten en kantoren. ■ **BARBARA BAARSMAN** (SEO ECONOMISCH ONDERZOEK)

Nederlandse advocatuurgegevens

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.